

ДИДАКТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ МОДЕЛІ ШКОЛИ СПРИЯННЯ ЗДОРОВ'Ю СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Аксьонова Олена, завідувач кафедри фізичної культури і спорту
Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної
освіти, кандидат педагогічних наук, доцент, майстер спорту

Анотація. У статті визначено зміст дидактичного компонента в моделі навчального закладу, який функціонує як школа сприяння здоров'ю. Подано алгоритм дій педагога щодо підготовки технологічних карток означеного виду діяльності, надається план проведення ділової гри з педагогами у процесі навчання останніх реалізації дидактичного компонента на уроках.

Ключові слова: модель школи сприяння здоров'ю, здоров'язберігаючі та здоров'яформуючі педагогічні технології, дидактичний компонент, технологічні картки.

Постановка проблеми. Перебування учня в школі є одним із факторів ризику для його здоров'я. Законом України «Про освіту» декларується, що школа має не лише давати знання, але й формувати культуру здоров'я своїх учнів. Реалії свідчать: під час навчання дитина часто стає калікою. Відбувається це за багатьма причинами: нарощування обсягу та інтенсивності навчання; перевантаженість навчального тижня учнів різними підготовчими видами роботи; поява нових предметів на фоні скорочення навчальних днів на тиждень; виключення з компонентів навчання почуттєво-емоційної сфери особистості; насичення формальними знаннями; збільшення обсягу інформації взагалі (через засоби масової інформації, Інтернет, мобільний зв'язок тощо); невідповідність кількості та якості фізкультурної активності індивідуальним потребам, інтересам і можливостям учнів; недостатній рівень знань більшості вчителів про правильний розвиток і функціональні особливості учнів; низький рівень благоустрою шкіл; навчання в дві зміни тощо.

У межах вищезначеного визначається проблемне поле, в якому висвітлюється ряд суперечностей, у тому числі: між необхідністю збільшити обсяг знань і рівнем (кількістю та якістю) здоров'я учнів, їхніх батьків, вчителів; між соціальною програмою освіти й біологічним розвитком учнів.

Змінити ситуацію спроможна здоров'язберігаюча та здоров'яформуюча педагогіка, в ос-

нові якої — технології, які вводять дитину, учня, його батьків, педагогів у соціально-освітній простір без утрат для їхнього здоров'я, підвищуючи мотивацію на його формування, збереження, зміцнення, споживання, відновлення й передачу наступним поколінням (ФЗЗСВП).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічному словнику дефініції, на які ми спираємося в статті, тлумачаться таким чином: «модель навчальна (франц. *modele* від *modelus* — міра, мірило, зразок) — навчальні посібники, які є умовним образом (зображення, схема, опис тощо) якогось об'єкта (або системи об'єктів), який зберігає зовнішню схожість і пропорції частини, при певній схематизації й умовності засобів зображення...» [1, с. 213]; «технологія навчання — (грец. — мистецтво слова, навчання) — системний метод створення, застосування і визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти» [1, с. 331].

Тематика багатьох досліджень в галузі філософії, педагогіки, психології, медицини, соціології та методика їх здійснення доводять, що проблема здоров'я підростаючого покоління не втрачає з часом своєї актуальності, а набуває характеру глобалізації. Погіршення здоров'я суб'єктів освітнього середовища — це об'єктивний процес, на який впливають різні взаємодіючі фактори, серед

яких зазначені також умови й технології навчання (Г. Зайцев, В. Кучма, Р. Левін, П. Симонов та інші). Згідно чисельних досліджень, більшість з них не можуть претендувати на валеологічну доцільність, тобто зберігати здоров'я, формувати культуру здоров'я (В. Базарний, О. Дубогай, Л. Нагавкіна, Л. Татарнікова, інші). Саме тому науковці висували ідеї «здоровостроительства», «здоровостроения» (рос.) (Ю. Теплер, Л. Нифонтова); використовують термін «валеологія», який розширює межі поняття «фізичне виховання», що надає змогу осмислювати не утилітарні цінності фізичної культури, а валеологічні, до змісту яких відносять накопичені теорією та методикою знання про використання фізичних вправ для ефективного фізичного розвитку людини, формування її тілобудови, загартування, підвищення працездатності, психоемоційної сталості (В. Бальсевич, Л. Лубишева); створюють методичне забезпечення процесу формування навичок здорового способу життя (Т. Бойченко, Н. Краснопорова), позитивної мотивації на його організацію (програмно-цільові проекти, тренінги «Рівний — рівному», «Діалог»). Йдеться про завдання формування мотивації на здоровий спосіб життя, які не можуть бути успішно вирішені лише під час «уроків здоров'я». Необхідна комплексна систематична робота на інших уроках, заняттях (включення знань про здоров'я й вирішення виховних завдань формування почуття відповідальності за своє здоров'я) там, де це доцільно, а також логічна система позакласних виховних заходів. На думку багатьох фахівців, проблема формування мотивації на здоровий спосіб життя переплітається з основною педагогічною задачею — формуванням позитивної Я — концепції. У цьому аспекті необхідна системна робота з педагогічним колективом, батьківською спільнотою, пояснення їхньої ролі щодо формування позитивної Я — концепції та способів її формування [2]. Експерти ВООЗ довели, що саме немедичні акції дають найсильніший каталізуючий ефект усім шкільним програмам здоров'я; ініціативні проекти дозволяють школярам «присвоїти» (привласнити) програму здоров'я, зробити її програмою власного життя [3].

Ми приймаємо позицію фахівців, які акцентують на тому, що визначаючи поняття «здоров'язберігаючі технології», не слід обмежувати його розуміння як додатковий урок фізичної культури на тиждень, використання нетрадиційних засобів фізичної культури, форм фізичного виховання, фізкультурних хвилинок тощо. Важливий показник — внесення і використання в системі елементів здоров'я збереження й здоров'я формування в технології навчання за всіма галузями державного освітнього стандарту. Тому з позиції здоров'язберігаючої педагогіки необхідний новий підхід до освіти, який ви-

магає перегляду і якісного оновлення всього освітнього процесу. Необхідна розробка і впровадження здоров'язберігаючих і здоров'яформуючих технологій, сутність яких постає в комплексній оцінці умов виховання і навчання, які дозволяють зберігати наявний стан учнів, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, навичок ЗСЖ, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати можливі зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності та її мінімальної фізіологічної «вартості», поліпшення якості життя суб'єктів освітнього середовища [4].

Мета статті — визначити структуру дидактичного компонента як складову моделі школи сприяння здоров'ю (далі за текстом — Моделі).

Виклад основного матеріалу. Валеологічна технологія (за сукупністю — здоров'яформуюча і здоров'язберігаюча) — це особистісно зорієнтований набір операцій вчителя щодо впровадження в практику методів навчання і виховання дітей і підлітків, просвіти батьків, що спрямовані на ФЗЗСВП здоров'я. Основні показники такої технології — особистісна спрямованість, інтегрованість, інтенсивність — не дають додаткового навантаження на нервову систему і прискорюють творчий розвиток особистості. Ідеальний кінцевий результат у реалізації валеологічних технологій — сформовані в учнів стійкі переконання щодо необхідності свідомого ставлення до власного фізичного і психічного здоров'я та його збереження [5]. Тому пріоритетною умовою організації дидактичного процесу за Моделлю має стати використання таких дидактичних форм і методів, які дозволяють формувати і закріплювати окремі навички самоконтролю, взаємодії учнів з іншими людьми, вміння оцінювати і аналізувати ситуації, тобто — швидко адаптуватися до умов оточуючого середовища. У процесі навчання за такими технологіями «...людина не може бути пасивним об'єктом. Вона повинна активно здобувати валеологічні знання, усвідомлювати, інтериоризувати їх — бути суб'єктом валеологічної освіти чи просвіти» [4, с. 4]. Такий процес «перетворення особистості з об'єкта в суб'єкт навчання... передбачає певну закономірну етапність» [там же].

Моделі представлена певними елементами, які ми підрозділяємо на горизонтальні та вертикальні рівні [6, С. 8]. Дидактичний компонент представлено в Моделі трьома складовими змісту педагогічної діяльності, які розташовані за наступністю щодо їх реалізації:

- 1) викладання валеологічного компонента за всіма навчальними предметами;
- 2) практична реалізація толерантних підходів;
- 3) відпрацювання особистісно-зорієнтованих технологій навчання, виховання.

У процесі розробки й реалізації дидактичного компонента Моделі ми дотримувалися такої схеми (за К. Безух, [5]): формування уявлення про ситуацію (явище) → відпрацювання відповідного ставлення до ситуації (явища) → відпрацювання адекватних способів поведінки в певній ситуації (у процесі дії явища).

У зв'язку з тим, що однією з обов'язкових умов формування ціннісного ставлення до знань, вмінь і навичок є яскраве емоційне переживання особистості, орієнтиром під час розробки дидактичного компонента мають бути наступні завдання, реалізація яких забезпечується через використання різних форм інтерактивної діяльності дітей, учнів:

- актуалізація наявного досвіду і життєвих знань (різні тести, у тому числі «мозковий штурм», «ключові слова», відео-аудіо матеріали щодо стимулювання активної пізнавальної діяльності);
- формування нових уявлень (різні ігри, мікро-конференції, проблемні семінари, творчі етюди, проекти, програми);
- відпрацювання особистої стратегії поведінки («аукціони ідей», практикуми, таблиці щоденники, лабораторні роботи, дослідження, інші способи вирішення проблемних ситуацій);
- осмислення отриманого досвіду, рефлексія («незавершена фраза», твори — мініатюри, програми самовдосконалення, валеологічний самоаналіз);
- виконання домашніх завдань (обов'язкове залучення членів родини).

Дидактичний компонент, як складова Моделі, відпрацьовується засобом впровадження адаптованих до умов, традицій певного закладу, регіону інноваційних педагогічних технологій. Звісно, це довготривалий творчий процес. Першим кроком у цьому процесі є розробка і впровадження кожним педагогом валеологічного компонента уроку, що з часом має стати обов'язковим у структурі уроків (заходів, занять) навчального закладу — школи сприяння здоров'ю.

Будь-який валеологічний компонент спрямовано на певний результат, який можна визначити детально:

- прищеплення учням почуття відповідальності за власне здоров'я й здоров'я оточуючих;
- навчання учнів навичкам здорового способу життя;
- навчання учнів прийомам особистої діагностики, саморегуляції;
- залучання учнів до активного дозвілля;
- формування в учнів вміння бути пильними, навичок поведінки у критичних ситуаціях, трудових навичок, які забезпечують захищеність;

- формування в учнів вміння спілкуватися як способу самоствердження;
- навчання учнів навичкам психологічного захисту.

Орієнтуємося також на модель розвитку валеологічної грамотності учнів «Ступені здоров'я. Сходження» (з досвіду роботи педагогів Глушинської школи, Косинхінського району, Росія):

- 11 — Здоровий я — здорова сім'я (виховання здорового громадянина, сім'янина);
- 10 — Здоров'я, емоції, краса (міжособистісні стосунки, культура спілкування);
- 9 — Здоров'я і професія (профорієнтація з урахуванням індивідуальних особливостей);
- 8 — У здоровому тілі здоровий дух (самовиховання, виховання моральних і вольових якостей);
- 7 — Допоможи собі (профілактика і корекція захворювань);
- 6 — Створи себе (принципи, види, способи фізичного самовиховання);
- 5 — Культура ЗСЖ (основні принципи ЗСЖ);
- 4 — Пізнай себе (знайомство з організмом людини і профілактика захворювань);
- 3 — Школа Айболіта (перша медична допомога, догляд за хворим);
- 2 — Ми — друзі режиму дня;
- 1 — Школа Мойдодир (основи гігієнічної культури).

Отже, під час розробки валеологічного компонента на урок (заняття, захід) нами пропонується така поступовість у діях педагога:

- визначити екологічний і валеологічний потенціал певної наукової галузі, освітнього напрямку, навчальної дисципліни;
- співвіднести сенситивні періоди розвитку валеологічної грамотності учнів з особливостями певного контингенту учнів;
- створювати дидактичну наповненість валеологічного компонента за принципом циклічності (дивись малюнок 1).

Валеологічний компонент уроку складається з двох частин: 1 частина — освітня; 2 частина — тренувальна.

Безумовним є те, що будь-яке нововведення потребує певної попередньої підготовки, що у педагогів має втілення в науково-методичному матеріалі (програми, плани, розробці, посібнику тощо). Валеологічний компонент уроку (заняття, заходу) рекомендуємо відображати в технологічних картках (т/к), зміст яких після розробки апробується, коректується. Остаточний варіант заноситься до інноваційної валеологічної картотеки («педагогічної скриньки»).

У картках відмічаються наступні пункти:

- складова здоров'я (фізична, психічна — емоційна, інтелектуальна, духовна, соціальна);

Малюнок 1. Схематичне відображення принципу циклічності під час розробки та впровадження валеологічного компонента на уроках. СА — світглядний аспект — орієнтація на життєво значущі настанови особистості, виявлення взаємозв'язків та взаємозалежностей смислу життя людини та загрози життю, спрямованість на здоров'я; ТА — теоретичний аспект — опанування валеологічними знаннями; ПА — практичний аспект — опанування вміннями, навичками використання валеологічних знань для підвищення культури здоров'я.

- спрямованість освітньої частини валеологічного компонента;
- метод, методичний прийом;
- форми організації діяльності учнів;
- спрямованість і зміст тренувальної частини;
- зазначається предмет, на якому впроваджено компонент, клас учнів, ПІБ вчителя, час, витрачений на реалізацію компонента в межах уроку.

Орієнтуємо педагогів на наступне. Валеологічний компонент у змісті плануючих документів з організації викладання предмета на уроках з учнями певного класу має таке втілення:

- впродовж вивчення однієї теми має бути 50 % уроків, які містять валеологічний компонент;
- впродовж вивчення однієї теми спрямованість освітньої частини має змінюватися від уроку до уроку за принципом циклічності (малюнок 1);
- впродовж вивчення двох тем має бути один урок здоров'я, який за своїм змістом поєднує та інтегрує знання, вміння й навички, які учні отримали під час вивчення цих тем й реалізованих валеологічних компонентів.

Пропонується ділова гра, яку використовуємо на семінарах — практикумах з педагогами навчальних закладів — шкіл сприяння здоров'ю.

Ділова гра «Викладання валеологічного компонента на уроці».

Зараз пропонуємо уявити себе учнями класу № X на уроці «Y» з теми «Z». Минуло декілька часу на цьому уроці, й вчитель починає реалізовувати валеологічний компонент (див. додаток А): 1) «мозковий штурм»; 2) анкетування; 3) конкурс проєктів; 4) вправи офтальмотренажу.

Завдання учасникам ділової гри: а) поділитися на чотири групи (у групі має бути не більш 4—5 осіб); б) у технологічних картках заповнити пусті місця (клас учнів, назва предмета, тема уроку, час реалізації валеологічного компонента); в) після отримання макетів карток за аналогією розробити валеологічний компонент власного уроку (роздаються макети технологічних карток); г) презентувати авторські технологічні картки.

Висновки. Дидактичний компонент моделі школи сприяння здоров'ю суб'єктів освітнього середовища складається з трьох складових, кожна з яких визначає шляхи діяльності педагогів у контексті реалізації проблеми формування культури

Технологічна картка № _____
з валеологічного компонента уроку _____ для учнів ____ класу
у межах вивчення теми «_____» .
Вчитель _____.
Час реалізації валеологічного компонента: _____

Складово здоров'я	ФІЗИЧНА СКЛАДОВА ЗДОРОВ'Я.
Спрямованість освітньої частини ВК	Відпрацювання особистої стратегії поведінки щодо збереження зору, профілактики захворювань очей
Зміст. Метод, методичний прийом. Форма організації діяльності учнів	1. «Мозковий штурм», фронтально: «Чому зір у людей погіршується?» — запис на дошці за відповідями учнів. 2. Анкетування учнів, фронтально: «Як ти турбуєшся про свій зір?» (додаток Б); 3. Конкурс проектів «Поради товаришам»: мікро групи «Харчування для очей», «Рух для очей», «Побут і очі», «Режим робочого дня і очі»; розробити рекомендації для своїх товаришів відповідно до певного розділу.
Спрямованість тренувальної частини	ПРОФІЛАКТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ ОЧЕЙ. ОФТАЛЬМОТРЕНАЖ.
Зміст. Метод, методичний прийом. Форма організації діяльності учнів	— міцно заплющити очі, широко розкрити — 4 — 6 разів; — міцно заплющити очі, виконати колові оберти очима за і проти руху годинникової стрілки — по 10 разів; — відкрити очі, поставити палець на кінчик носу, звести погляд на цей палець, поступово відводити його максимально вперед, не відводячи погляду, і знову — на кінчик носу — 3 — 4 рази; — спрямувати погляд на максимально далеке зображення, дивитися до 10 сек. Повторити тричі. Всі вправи виконуються фронтально. Учні сидять. Викликається Лідер, якому на закінченні тренувальної частини виставляється оцінка на сторінці журналу для предмету «Фізична культура» у графі спеціально відведених за таку діяльність учнів.
Метод гнучкого включення учнів до логіки теми з предмета	Надайте письмову відповідь (одне речення) на моє запитання до кожного з вас: «Як ти вважаєш, від чого залежить здоров'я твоїх очей?»

Додаток Б Анкета ЯК ТИ ТУРБУЄШСЯ ПРО СВІЙ ЗІР? (так — «+» чи ні — «-») 1. Оберігаю очі від попадання в них вірусів та іншої інфекції. 2. Оберігаю очі від попадання в них сторонніх предметів. 3. Часто буваю на свіжому повітрі (до двох годин на добу). 4. Використовую у харчуванні достатню кількість рослинних продуктів (моркву, зелену цибулю, петрушку, помідори, солодкий червоний перець). 5. Виконую систематично гімнастику для очей.	6. Зміцнюю очі, дивлячись на сонце, яке сходить або заходить. 7. Оберігаю очі від ударів. 8. Освітлення мого робочого місця — добре, з протилежного боку від робочої руки. 9. Кольоровий фон мого робочого місця — пастельних тонів, є можливість регулювати природне освітлення. 10. Не читаю лежачі. 11. Не читаю в транспорті. 12. Переглядаю теле-,—- відео- передачі не довше, ніж три години на день. 13. Займаюся на комп'ютері не більш 45 хвилин за один сеанс. Потім виконую динамічну паузу. 14. Не використовую спиртних напоїв. 15. Не палю.
--	---

здоров'я власного й своїх вихованців. Першим кроком у розробці валеологічних (здоров'язберігаючих і здоров'яформуючих) педагогічних технологій навчального закладу — школи сприяння здоров'ю є відпрацювання валеологічного компонента як складової дидактичного процесу педагогічної діяльності. Отже, ми визначаємо алгоритм дій пе-

дагога у контексті реалізації проблеми формування культури здоров'я дітей, учнів, батьків і власного:

- 1) викладання валеологічного компонента за всіма навчальними предметами;
- 2) практична реалізація толерантних підходів;
- 3) відпрацювання особистісно зорієнтованих технологій навчання, виховання.

У перспективі нашого дослідження передбачається співвіднесення змістовного наповнення дидактичного компонента Моделі з іншими її складовими, які відображають реабілітаційно-терапевтичний, біоритмологічний, методологічний процеси в умовах навчального-виховної діяльності школи сприяння здоров'ю суб'єктів освітнього середовища.

Список літератури

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — Київ: Либідь, 1997.
2. Бернс Р. Развитие Я — концепции и воспитание. — М., 1986.

3. Крупенин А., Крохина И. Эффективный учитель. Практическая психология для педагогов. — Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1995.
4. Бойченко Т. Валеология — мистецтво бути здоровим // Здоров'я та фізична культура. — № 2. — 2005. — С. 1—4.
5. Безух К.Е. Методическая разработка спецкурса для учащихся 8 (9) классов «Подросток и его здоровье». Информационная «копилка» опыта педагога в сфере экологического образования и воспитания.
6. Денисенко Н.Ф., Аксьонова О.П., Дойнеко Н.С. Авторська програма «Гартуємося, діти! Разом і завжди» (у рамках розвитку Національної мережі шкіл сприяння здоров'ю). — Запоріжжя, 2004. — 64 с.

Надійшла до редакції 16.10.2007

Аксенова Елена. Дидактический компонент модели школы содействия здоровью субъектов образовательной среды.

В статье определяется содержание дидактического компонента в модели учебного заведения, которое функционирует как школы содействия здоровью. Подается алгоритм действий педагога при подготовке технологических карт, план проведения деловой игры с педагогами в процессе обучения их реализации дидактического компонента на уроках.

Ключевые слова: модель школы содействия здоровью, здоровьесберегающие и здоровьесформирующие педагогические технологии, дидактический компонент, технологические карты.

Aksynova Helen. Didactic component of model of school of assistance to the health of subjects of educational environment.

In the article maintenance of didactic component concerns in the model of educational establishment which functions as schools of assistance to the health. The algorithm of actions of teacher is given at preparation of technological ards, plan of lead through of business game with teachers in the process of teaching of their realization of didactic component on lessons.

Keywords: model of school of assistance to the health, pedagogical technologies, didactic component, technological ards.

Нова книжка

- Худолій О. М.**
X98 Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: Навч. посібник. — Харків: «ОВС», 2007. — 408 с.: іл.
 ISBN 966-7858-50-2.

У навчальному посібнику розглянуті загальні питання теорії фізичного виховання, а також теорія і методика розвитку рухових здібностей та навчання фізичним вправам.

Посібник рекомендовано викладачам і студентам факультетів фізичного виховання вищих педагогічних навчальних закладів III—IV рівня акредитації та вчителям фізичної культури середніх загальноосвітніх шкіл.

